

O etiki zdravniškega poklica nekoč in danes*

On the ethics of the medical profession in the past and today[†]

Jože Trontelj

akademik
prof. dr. Jože Trontelj,
dr. med, višji svetnik

Biti zdravnik je eden najbolj humanitarnih poklicev. Je poklic v tistem prastarem, človeškem in zunajčloveškem pomenu besede, biti *poklican* za življenjsko delo. Tak status je skozi stoletja veljal tudi za duhovnike in redovnike. Pomenil je dobesedno posvetiti življenje dolžnosti, višjemu cilju, službi drugim. Ko gre za zdravnika, prinaša taka življenjska izbira priznanje in ugled, najbolj uveljavljenim posameznikom pa tudi precejšen denar. Ugled in denar, lahko bi rekli bonusa, pomenita veliko vabljivega, mnogim sta v precejšnji meri tudi motiv za izbiro poklica. Obenem pa seveda v isti meri zmanjšujeta njegovo moralno vrednost. Ko je človekoljubno dejanje poplačano, je njegova moralna valuta izčrpana, je njegov moralno-etični kredit porabljen. Vendar če sta vložek na eni strani in povračilo na drugi približno poravnana, če je bilo to v preteklosti dosledno opravljeno in je mogoče enako pričakovati tudi v prihodnje, če je bilo v skladu z načeli deontološkega kodeksa, potem neka pomembna vrednota le ostane: zaslužen ugled pravičnega, zaupanja vrednega zdravnika. Slabše pa je, če pravega ravnotežja ni, če je ljubezen do denarja nad humanitarnim motivom.

* »Ali so etične norme še vedno temelj delovanja zdravnika?« Podoba slovenskega zdravnika pred 150 leti in danes. Ob 148. skupščini in 150-letnici delovanja Slovenskega zdravniškega društva. Ljubljana, 14. 10. 2011.

† »Are the ethical norms still the foundation of physicians' work?« The image of the Slovenian doctor 150 years back and today. On the occasion of the 148th assembly and 150th anniversary of the Slovenian Medical Association. Ljubljana, 14 October 2011.

Skozi vso zgodovino medicine smo imeli oboje: visoko etično, filantropsko, altruistično delo, požrtvovalnost do samopozabe nekaterih in manj občudovanja vredno prizadevanje drugih, ki so želeli predvsem zaslužiti. Za prvega imamo navdihujoči zgled dr. Alberta Schweitzerja. Zgledov te vrste tudi pri nas ne manjka. A tudi primerov druge vrste ni treba iskati z lučjo. Pravzaprav jih je več, kot je dobro za ugled našega poklica.

Zdravniška etika je ena prvih etik zunaj religijskih sistemov. V marsičem je vplivala na etiko človeškega vedenja nasploh, ne samo do bolnih, ampak tudi do revnih, trpinčenih, odrinjenih, na različne načine zapostavljenih. Dala je podlago za enega prvih poklicnih deontoloških kodeksov. Vplivala je na razvoj koncepta človekovih pravic. Skupaj z religijskimi etikami je prispevala k uveljavitvi pravice do ugovora vesti.

Medicina je v dveh tisočletjih, o katerih imamo zgodovinske vire, napredovala z dolgo vrsto velikanskih korakov. Večina napredka pa se je zgodila razmeroma nedavno in se z naraščajočo hitrostjo dogaja pred našimi očmi še naprej.

Vsak korak tega napredka odpira nove etične dileme. Pomislimo na številna vprašanja, povezana z zunajtelesno oploditvijo, pridelovanje človeških zarodkov za poskuse z matičnimi celicami, presajanje organov in kriminalno trgovino z njimi, spomnimo se velikanskega, že skoraj nasilnega navala biomedicinskih raziskovalcev na bolnike in tudi na druge skupine prebivalstva, ki so večidel na en ali drug način v odvisnem položaju. Pomislimo na vse širšo in globljo razpoko med razpoložljivim in dosegljivim, na

drage nove diagnostike in zdravljenja, ki jih ni več mogoče plačevati iz bolniške blagajne.

Pogosto se za etiko nasploh, pa tudi za medicinsko etiko, kot izhodišče navajajo štiri aksiomatična načela: delati dobro, ne delati slabega, biti pravičen in spoštovati samoodločitev drugega. K temu dodajajo še tako imenovano zlato načelo etike: stori drugemu samo tisto, kar želiš, da bi drugi storil tebi.

Ta načela naj bi zadoščala za etično vedenje in naj bi bila nekakšen pravzglob, ki izvira iz narave človeka in ga niti ni mogoče niti ni treba razlagati in utemeljevati.

Kot meni dr. Edmund Pellegrino, naš stanovski kolega, ugledni mislec, do nedavna na čelu Sveta za etiko predsednika ZDA, pa je tako mišljenje zmotno. Za tem prapocelom je nekaj še bolj prvobitnega: potreba po spoštovanju dostojanstva človeškega bitja.

Ta pravzglob pa je v svojem bistvu eden od temeljev človeške civilizacije nasploh. Kaj je človeško dostojanstvo? To je inherentna, vrojena vrednost vsakega človeškega bitja in prav ta je podlaga za civilizacijo. Od tega, kako resno jo jemljemo, je odvisno, koliko bomo priznali človekovih pravic posamezniku, posebno neznancu, tujcu. Od tega je odvisno, koliko pravice do varstva bomo dodelili človeškemu zarodku *in vitro* in zarodku ter plodu v maternici. Kako bomo gledali na evtanazijo in na samomor z zdravnikovo pomočjo. Kako bomo spoštovali svetost življenja.

Redko, če ne edino dosledno gledanje na te velike etične dileme najdemo pri katoliški različici krščanstva. Doslednost je na primer v pogledu, da človeško bitje zasluži varstvo življenja od spočetja do smrti. Da nihče nima pravice zahtevati lastne usmrtitve z roko drugega, da nihče ne sme hote vzeti življenja drugemu.

Drugod, tudi v krščanskih ločinah, predvsem pa v libertarnih družbah, srečujemo kompromise, ki delajo življenje lažje in udobnejše. A to gre na račun najšibkejših človeških bitij – posebej tistih na začetku in onih na koncu življenja. Gre pa tudi na račun verodostojnosti teh etik. Pred leti so me muslimanski zdravniki vabili k sodelovanju v raziskavi, s katero naj bi ugotovili začetek duševnega življenja človeškega zarodka. Pred tem začetkom naj bi bilo dovo-

ljeno svobodno razpolagati z njim. S tem so se ukvarjali tudi raziskovalci in misleci našega dela sveta. Zanimivo je videti argumente, na podlagi katerih so utemeljili pridelovanje človeških zarodkov za znanost in za izdelavo zdravil. Zarodek v zgodnji dobi razvoja, znotraj prvih 14 dni, so preimenovali v *predzarodek*, ta pa naj ne bi imel pravice do varstva svojega življenja, ker še nima razvitega centralnega živčevja. Ključno pri sprejemanju britanskega zakona, ki je dovolil porabo človeškega bitja za laboratorijske poskuse, je bilo to preimenovanje. Gospa, ki ga je predlagala, ugledna zdravnica in znanstvenica, članica Royal Society, mi je zaupala, da se tega kesa. V pravno-etičnih razpravah nekoga panevropskega etičnega foruma so za zarodke odsvetovali izraz človeško bitje. Kaj bomo spoštljivega rekli o taki etiki? Vojne ujetnike, ki so jih japonski zdravniki okužili z boleznimi, nato pa zverinsko obducirali žive in brez anestezije, so pred tem preimenovali v »marute« (hlode).

V pluralistični, sekularni družbi zdravnik pogosto ne more biti etično do konca dosleden, čeprav bi tak rad bil. Lahko pa si začrta višje meje za lastni etični minimum, ki ga legitimno uveljavlja tudi v libertarni družbi. Pravico za to mu daje Ustava. Ugovor vesti je instrument, ki v zdravniškem poklicu zadržuje najbolj etične, najbolj vestne zdravnike. Tega mnogi kritiki ne uvidijo. Prav ti zdravniki bi zapustili poklicne vrste, če bi bili prisiljeni delati posege, ki jim nasprotuje njihova etična vest.

Nekateri etiki novega tipa, ki sami sebe imenujejo tudi praktični ali utilitarni etiki, predlagajo, da se pravica do ugovora vesti odpravi. Ne pozabimo, za to pravico so tisočiči pogumnih mož in žena prenašali porogljivo zaničevanje in šikaniranje, prestajali so dolgoletne zaporne kazni, žrtvovali so celo svoja življenja. Če bi sledili zahtevam zagovornikov 'nove etike' in bi to pravico ukini- li, bi ne izgubilo samo zdravništvo. Izgubili bi vsi. Ni mogoče pričakovati, da bo vsakdo občutil etične meje poklicnega ravnanja enako razločno in se jih enako odločno držal. A nekatere so zapisane v naš deontološki kodeks in bi jih moral spoštovati vsak zdravnik kot *skupni etični minimum*. Kje pa so meje tega etičnega minimuma? Zdravnik

jih bo začutil ravno tam, kjer so že omenjene velike etične dileme.

Pri splavu, ki ga ne bo opravil, če ne gre za upravičeno medicinsko indikacijo. Pri zdravniški pomoči pri spočetju, kadar se ne bo mogel prepričati, da bo prihodnji otrok rojen v razmere, ki mu bodo vsaj v perspektivi omogočale ugoden razvoj brez pomembnega vnaprejšnjega prikrajšanja. Ko ga bo bolnik prosil za usmrtitev iz usmiljenja in bo razumel, da gre pravzaprav za klic na pomoč, in se tako tudi odzval. Ko bo prepričeval bolnika, naj se odreče nerazumnemu zavračanju zdravljenja, ki bi mu lahko rešilo življenje ali vrnilo zdravje. Ko bo zavrnil povabilo v klinično raziskavo zdravila, ki nima drugega cilja kot povečati naročnikov delež na trgu in utegne biti sprta vsaj s poslovno, če ne tudi z medicinsko etiko. Ko bo omejeni vir – zdravilo, poseg ali mesto na čakalnem seznamu – dodelil najbolj *upravičenim* in ne *najvplivnejšim* oz. najbolj privilegiranim bolnikom. Ko bo dal prednost kodeksu zdravniške deontologije pred zakonom, če mu bo državni organ naložil, da izda skrbno varovano bolnikovo skrivnost. Ko bo zavrnil zahtevo policije, da izda bolnikovo zaupanje in brez višje nuje sodeluje pri njegovem pregonu. Ko se bo morda celo za ceno lastne varnosti uprl ukazu, da pomaga pri zaslišanju z mučenjem ali pri eksekuciji. To zadnje se vsaj v Evropi dandanes ne dogaja. Ostale dileme pa se nam vsiljujejo z naraščajočo pogostostjo in ostrino. V nedavni anketi med 700 britanskimi študenti medicine je skoraj polovica menila, da ima zdravnik pravico zaradi ugovora vesti zavrniti katero koli zdravniško dejanje.

V teh primerih torej lahko prihaja ne le do konflikta med avtoriteto države in zdravnikovo deontološko dolžnostjo, ampak tudi med pravicami bolnikov, ki so zapisane v državnih zakonih, in zdravnikovo etiko. Zastavlja se vprašanje, ob katerem se je pred nekaj leti sprl del slovenske javnosti: če pride do nesoglasja med zakonom in etiko, čemu dati prednost? Kdor ve, kako se pripravljajo in sprejemajo zakoni, ne bo v dvomu, kaj ima večjo moralno težo, kje je več izkušenj in modrosti ter čemu je treba pripisati podrejen pomen. V primerjavi z zakoni je etika mnogo stabilnejša. Etika je – vsaj v temeljnih načelih – prestala preizkus časa, merjenega v stoletjih. O trajnosti zakonov rajši ne izgubljam besed.

V teh položajih bo etičnost zdravnika na preizkušnji. Takrat se utegne zgoditi, da bo vztrajanje pri etični odločitvi pomenilo grožnjo zdravnikovi prihodnosti. Takrat bo pomoč stanovskega združenja posebej dragocena. Zdravniško društvo in Zdravniška zbornica, lahko bi ji rekli njegova hči, se bosta postavila v bran zdravnikovim etičnim vrednotam ter iz njih izhajajočima volji in opredelitvi, ki ju bo kdo s stališča moči želel preobrniti zaradi lastne koristi ali preprosto zaradi svoje arogance, domišljavosti in nevednosti. Zato sta obe stanovski ustanovi vredni in potrebni posebne nege, posebnega spoštovanja. Zato morata biti vodstvi etično posebno občutljivi, posebno pogumni, posebno modri. Zato ugledna obletnica Slovenskega zdravniškega društva ni samo priložnost za hvaležen pogled nazaj. Je trenutek za zavezo k lojalnosti. Tudi močno, zdravo in dejavno društvo je ena od potrebnih podlag za dobro prihodnost našega poklica.